

Justin Bateman

EVALVACIJSKO POROČILO

O ŠTUDIJU DUŠEVNEGA ZDRAVJA V SKUPNOSTI V LJUBLJANI

UVOD

V štirih dneh maja 1994 sem imel konzultacije z osemnajstimi študenti, ki so končali tečaj o duševnem zdravju v skupnosti v Ljubljani. Tečaj, znan kot »Tempus«, je potekal že tretje leto in se je v tistem času končeval.

Prosili so me, da s temi konzultacijami pomagam pri evalvaciji tečaja, kar naj bi bil del celostne evalvacijske metode. Moji sklepi in priporočila temeljijo na gradivu, ki sem ga zbral med temi konzultacijami in iz drugih stikov z nekdanjimi študenti Tempusa in s projekti v zvezi z duševnim zdravjem v Ljubljani. Čeprav je metoda nekoliko impresionistična, sem vendarle izkoristil priložnost, da z tamkajšnjimi delavci na področju duševnega zdravja in študenti Tempusa preskusim svoje delovne hipoteze, in prepričan sem, da je to poročilo relevantno.

Upam, da bo poročilo koristilo organizatorjem tečaja in študentom, pa tudi drugim, ki so prosili za izvod. Morda nisem vedno povsem razumel določenih vidikov tečaja in slovenske ureditve na področju duševnega zdravja. Struktura skrbstva in kultura sta v Sloveniji drugačni kakor v moji deželi. Jezik, v katerem so študenti govorili z menoj in v katerem pišem o tem, ni bil njihov materni jezik. Vnaprej se opravičujem, če je zaradi tega prišlo do kakšnih napak, vendar sem prepričan, da se ljudje, ki v Sloveniji delujejo na področju duševnega zdravja, zavedajo teh razlik ter bodo lahko temu prilagodili in si v skladu s tem interpretirali moj komentar.

Prvi del tega poročila, ki naj bi bil v pomoč pri evalvaciji tečaja, temelji na povratni informaciji, ki sem jo dobil od študentov.

Drugi del, razumevanje sedanjih potreb slovenskih delavcev na področju duševnega zdravja v skupnosti, temelji na gradivu, ki sem ga zbral pri študentih, pa tudi na mojih lastnih opažanjih in na moji poklicni oceni situacije, kakor sem jo videl.

PRVI DEL

K EVALVACIJI TEČAJA TEMPUS

TEČAJ JE IMEL MOČAN VPLIV NA ŠTUDENTE

Vedno znova so me med konzultacijami presenetile trditve študentov, da je imel Tempus nanje močan in izrazit vpliv. Večina študentov je želela poudariti, da je tečaj zanje zelo pomemben. Rečeno je bilo, da je:

Nekaj velikega, izjemna izkušnja.

Brez kakšne moje spodbude so mi pripovedovali, da je povzročil velike in izrazite spremembe v njihovem življenju, tako zasebnem kakor poklicnem. Nekdo je poročal:

Odrple so se mi oči.

Lahko rečem, da se le dvema od vseh študentov in študentk ni zdelo, da je Tempus kdovekako vplival nanju, in sploh ne dvomim, da je ta tečaj temeljito in verjetno trajno vplival na večino.

VPLIV JE BIL POZITIVEN

Študentje so se v splošnem strinjali, da so njihovi celostni vtisi o tečaju pozitivni. Nekateri so kratko malo rekli, da so »zelo zadovoljni« z njim, ali pa so bili »zelo veseli«, da sodelujejo v njem. Nekdo ga je opisal kot »zelo dober študij«, nekdo drug kot »fantastično idejo«. Zavedal sem se ne navadnih občutkov lojalnosti tečaju, tako da tudi omembe pomanjkljivosti in kritika niso prizadele pozitivnih občutkov.

Organizatorji tečaja so lahko na to po pravici ponosni. To gotovo niso pripombe, ki bi jih normalno pričakoval od ljudi, ki so končali kakšen program usposabljanja. Verjamem, da bi bil za veliko sodelavcev in organizatorjev vrhunec kariere, če bi se vsaj nekaj študentov odzvalo na tak način.

Zavedal sem se, da študenti mislijo veliko več kot le program usposabljanja, ko govorijo o »Tempusu«. Pojem »Tempus« se nanaša tudi na dejansko skupino študentov in mentorjev, na ideologijo, ki je za programom, in celo na poznejše projekte, ki so se jih lotili študentje. Ko govorim o »tečaju«, mislim torej tudi ta širši pojem.

TEČAJ JE POZITIVNO VPLIVAL NA ŠTUDENTE
NA VEČ NAČINOV

Učinke, o katerih so študentje prepričani, da jih je pri njih povzročil tečaj, lahko razvrstim na več tipov. Opišem jih lahko tako:

1. *Vlil je moč.* To se je pojavilo tako na osebni kakor na poklicni ravni. Kar zadeva osebno raven, je nekaj študentov poročalo, da so se med tečajem ovedli lastne rasti. Ko je neka študentka pojasnjevala, kako močno je vplival nanjo, je povedala, da se mu je pridružila v času, ko je v življenju »iskala nekaj«; ko se je vključila, se je imela za »dolgočasno«, med tečajem pa se je »pomladila«.

Pogosteje je bilo izraženo vlivanje moči na policni ravni. Neka študentka je menila, da ji je tečaj obnovil ljubezen do izbranega poklica socialne delavke. Druga se je po osmih letih dela v vzdušju

poklicne osamljenosti in frustracij zaradi svojih naprednih idej počutila okrepljeno, ker je tečaj podpiral enake ideje.

2. *Poklicno zaupanje.* Več študentov je na novo doživelo poklicno zaupanje, občutek, da so zaradi tečaja »trdnejši« pri svojem delu.

Med tistimi, ki so poročali o takem učinku, jih je veliko delalo v šolah – kot učitelji, socialni delavci ali svetovalci. Ta skupina študentov iz šolstva je poročala, da je bil neposreden učinek sodelovanja pri tečaju tudi ta, da se jim je izboljšal poklicni status in da so bili kolegi in vodilni pripravljeni sprejeti inovacije in spremembe, ki so jim jih predlagali.

Neka študentka je poročala, da lahko zdaj pozitivno vpliva na prakso; druga, da je zdaj bolj kritična do sistema in spreobrača kolege k svojim pogledom; naslednja je povedala, kako kolegi, ki opazajo, da je mirnejša in bolj obvladana, sprejemajo njen novi delovni stil. Številne pomembne spremembe in inovacije, ki so jih te študentke dosegle v svojih šolah, trdno podkrepljujejo njihovo mnenje, da se jim je poklicni status resnično spremenil. Če se jim status ne bi izboljšal, dvomim, da bi bili kolegi in vodstva tako pripravljeni sprejeti spremembe.

3. *Več znanja.* Študentje, s katerimi sem imel konzultacije, so jasno nakazali, da je bila bistvena korist od tečaja znanje, ki jim ga je dal. Nekateri, ki jim je bilo področje duševnega zdravja na začetku popolnoma novo, so izjavili, da so dobili vse znanje od Tempusa. Drugi, ki so imeli kakšne predhodne izkušnje, so pridobili še več znanja in so tudi menili, da jim je bil tečaj v pomoč tako pri konceptualizaciji novih teoretskih okvirov kakor pri tem, da so jih vpeljali v prakso.

4. *Spremenjen odnos.* Študenti so menili, da je tečaj podprl spremembe v njihovem mišljenju in delu. Spremembe v odnosih so se nanašale v glavnem na k uporabniku usmerjeno perspektivo. Kaže, da je tečaj dobro obdelal to temo in s tem močno vplival na način mišljenja pri študentih. Rekli so, da so zaradi tečaja spremenili odnos do uporabnikov in postali pozorni na njihove potrebe. To so

imeli za nekaj posebno novega; nekateri so poudarili, da je bil v končni fazi najpomembnejši prispevek Tempusa to, da je razvijal vrednosti in koncepte *dobre prakse*.

5. *Vzajemna podpora in poklicne zveze*. Tečaj je omogočil podobno mislečim delavcem, da se povežejo in si izmenjujejo izkušnje. To je bila skupna tema v vseh konzultacijah. Neka profesionalka z dolgoletnimi izkušnjami je to na kratko povzela tako:

Bila sem čisto sama, dokler nisem prišla k Tempusu.

Zaradi povezav, ki jih je ustvaril Tempus, lahko študentje zdaj uporabljajo drug drugega večšine, znanje in energijo v skupnih projektih. Zanimivo je, da pri tem ne gre zgolj za tradicionalna znanja skrbstvenih poklicev – slišal sem, da so študenti, ki se spoznajo na računalništvo in izdajateljstvo, pomagali drugim pri projektih, ki so zahtevali taka znanja.

Dobil sem občutek, da gre za močno in trajno mrežo delavcev nove vrste, ki se znajo zateči drug k drugemu, kadar kaj potrebujejo.

UDELEŽENCI TEČAJA SO BILI Z VSEH VETROV

Prihajam iz poklicne kulture, kjer so viri duševnega zdravja namenjeni ljudem, ki imajo resne težave v duševnem zdravju, zato sem bil presenečen, iz kako raznovrstnih delovnih okolij so prihajali študentje. Čeprav naj bi šlo za pobudo na področju duševnega zdravja v skupnosti, je bilo očitno, da so bili tu tudi študentje, katerih poklicne zveze s področjem duševnega zdravja, kakor sem razumel, so bile šibke. Resda so bili zraven predstavniki psihiatrije, prostovoljnih organizacij s področja duševnega zdravja in svetovalnih organizacij, a bili so tudi ljudje iz služb za mlade, delavci, ki so se želeli specializirati za aids, ljudje, ki so želeli razviti službe za ženske, in znatno število učiteljev iz šol. Neka študentka je zagotavljala, da je delo z duševno motenimi sploh ne zanima. Nedvomno se je na tem tečaju

zbrala zelo mešana družba. Vendar so mi študentje rekli, da je tako široka definicija področja duševnega zdravja zanje koristna.

Tečaj mi je dal veliko prostora za raziskovanje tega, kaj hočem, ker ni šlo za ozko definicijo duševnega zdravja.

To mnenje so ponavljali tudi drugi; »svoboda« in »odprtost« Tempusa je po njihovo dovoljevala študentom izbrati tisto, kar so sami želeli. S tako široko osnovo je tečaj omogočil študentom z različnimi poklicnimi interesi razviti in raziskati te interese, celo če zveza med temi interesi in delom na področju duševnega zdravja ni bila kdovekako trdna. Študentje so bili za to hvaležni.

Študentje, ki so bili šibko povezani s področjem duševnega zdravja, so na splošno poročali, da so doživeli stopnjo v tečaju, ko so začeli dvomiti o tem, da bi bil relevanten za njihovo lastno področje. Kako je nekdo poročal, je bilo včasih

težno najti podobnosti.

Nekdo drug:

najprej sem mislila, da to ni zame, pozneje pa sem poskušala najti kaj za svoje delo.

Tisti, ki so poročali o tem, so menili, da tako doživljajo tudi nekateri drugi študenti. Vendar kaže, da so ti študenti sčasoma konceptualno povezali tečaj in svoje delo. Tisti, ki so si prizadevali odkriti, kako je tečaj relevanten zanje osebno, v splošnem poročajo, da je bil končni izid uspešen in so se težave počasi razrešile.

VREDNOSTI TEČAJA SO PRENOSLJIVE NA DRUGA DELOVNA PODROČJA

Ključni dejavnik, zaradi katerega je tečaj sčasoma postal relevanten za tako raznovrstne udeležence, je bila njegova prenosljivost.

Ker je bil fokus tečaja delo z ljudmi, so študentje menili, da je to prenosljivo

na druga področja, kjer gre za na ljudi osredotočeno delo. Pomembna tema tečaja je zadevala vrednosti, ki so nujno relevantne za vsa skrbstvena področja.

Mogoče je tudi, da široka definicija področja duševnega zdravja, kakršno so vpeljali organizatorji tečaja, pelje k manj stigmatizirajočim in bolj kulturno specifičnim konceptom.

Skrbi me, ali niso pri tako širokem konceptu duševnega zdravja zanemarjene potrebe ljudi z resnimi kroničnimi in dolgotrajnimi težavami. Izkušnje v drugih deželah, kjer se skupnostno delo na področju duševnega zdravja razvija že dalj časa, nedvoumno pokažejo, da obstaja nevarnost prerazporeditve virov, namenjenih duševno resno prizadetim, med ljudi v bolj začasni življenjski krizi. Iz tega, kar so poročali študentje, vem, da je tečaj pokrival tudi »težji« del duševnega zdravja. Kljub temu, da je veliko inovacij, ki izvirajo iz tečaja, vrednih vse pohvale, nekoliko obžalujem, da ne bodo vse izboljšale življenjske ravni najresneje prizadetih.

V bran odločitve, da tečaj razvije zelo širok koncept duševnega zdravja, lahko rečem, da je odprl povsem novo temo v slovenskem skrbstvu – temo duševnega zdravja v skupnosti – in da bi bil močno omejen, če bi sprejel samo ljudi, ki delujejo ali želijo delovati na področju duševnega zdravja. Nekje je treba začeti.

USPOSABLJANJE SE PRENAŠA V PRAKSO

Študentje so bili na splošno trdno prepričani, da jim večšine, znanje in vrednosti, ki so jih pridobili s tečajem, koristijo pri njihovem sedanjem delu. Zgled, kako je tečaj vplival na prakso študentov: študentka, ki je bila prej pri svetovalnem delu z otroki »živčna« in je občutila močan pritisk, da jih mora spremeniti na bolje, je postala bolj sproščena in je sprejela izhodišče, da morajo spremembe, če že, priti od samih otrok. Vse govori za to, da je tečaj povzročil realne spremembe v delovni praksi študentov.

Neki učinek je segel precej dalj od osebne poklicne prakse študentov. Nekateri so poročali, da so vpeljali pomembne

spremembe v svoje ustanove. Študentka, na primer, ki dela v šolstvu, je očitno dosegla znaten napredek pri delu. Vplivala je na ključne osebe na šoli, vključno s tem, da jih je seznanila z relevantno literaturo. Priporočila je nekatere spremembe v šolskih pravilih, ki jih ni sprejela samo njena šola, temveč še sedem šol z istega administrativnega okrožja. Na šolo je vpeljala timsko delo in pravilo, da so socialni delavci in psihologi vključeni v problemske konference. Drugi študenti so pripovedovali podobne zgodbe.

Najopaznejši pa je razvoj za Slovenijo popolnoma novih projektov. Tu ne moremo razpravljati o tem, koliko in kako ga je povzročil Tempus, koliko pa kaj drugega. Stroga evalvacija bi zahtevala veliko več raziskovanja, kakor je bilo mogoče z mojimi konzultacijami. Zaradi velikega vpliva na študente, o katerem so poročali, lahko dovolj zanesljivo domnevamo, da je bil vpliv tečaja pomemben pri tistih projektih, ki so jih vpeljali študentje. Sami študentje menijo, da je bil tečaj pri teh inovacijah zelo koristen:

Posledica tečaja je, da so se stvari začele dogajati.

Vsi najboljši slovenski projekti izhajajo iz Tempusa.

Med novimi projekti, ki so jih razvili študentje programa Temus, so tudi ti:

- Projekt zagovorništva za ljudi s težavami v duševnem zdravju, ki je očitno neposreden rezultat tečaja. Trenutno v njem dela več študentov Tempusa.

- Nova duševnozdravstvena organizacija z imenom Šent, ki jo je izoblikovala druga skupina študentov, daje ključne duševnozdravstvene usluge. Ta organizacija je vzpostavila dnevni center, varno delavnico, stanovanjsko skupnost, svetovanje in možnost samopomoči.

- Projekt, da bi omogočili šolarjem s posebnimi potrebami ostati v navadnih šolah, je skupinska akcija več študentov iz šolstva.

- Cela vrsta dejavnosti, namenjenih potrebam žensk – pomoč po telefonu,

projekt svetovalnice, ženski center. Organiziran je bil tudi teden usposabljanja za pomoč spolno izrabljenim.

Seznam projektov, na katere je vplival Tempus, se bo še daljšal. Nekateri so za zdaj na stopnji načrtovanja, in če se jim bo posrečilo dobiti sredstva, bodo precej prispevali k razvoju skupnostnih služb v Sloveniji. Tempusov študent je napisal osnutek projekta v zvezi z aidsom, študentka nov program za ljudi z učnimi težavami, spet druga vzpostavlja klub gluhih. Tudi drugi študenti so skicirali projekte, ki jih želijo vzpostaviti v prihodnosti, ko bodo imeli za to dovolj časa.

TEČAJ JE IMEL NEKATERE POMANJKLJIVOSTI

Organizacijske zadeve

Večina negativne kritike, ki so jo podali študentje, se nanaša na pomanjkljivosti v splošni organizaciji. Študentje so na to zlahka navezali občutke frustriranosti iz preteklosti, kar kaže, da gre za močne občutke. Kakor se je izrazil nekdo:

Takrat je bilo to zelo pomembno.

Nedvoumno je bilo izraženo nezadovoljstvo zaradi netočnosti. Nekateri študentje so to opisali kot »verižno reakcijo«: če so zamujali na srečanja vodje tečaja, so sčasoma začeli opuščati točnost tudi študentje. Posledica je bila pogosto ta, da so študentje in celo vabljeni predavatelji dolgo čakali, preden so lahko začeli.

Študentje so našli še druge primere neustrezne organizacije: preveč nejasnosti o tem, kaj natanko se pričakuje od njih, prelomljeni dogovori o financiranju študentov na študentski praksi, neustrezen prenos informacij med organizatorji tečaja. Zlasti o tistem delu tečaja, ki je bil namenjen temu, da študenti predstavijo projekte, s katerimi se ukvarjajo, so študentje menili, da bi lahko bil precej bolj strukturiran in da je bilo za predstavitev namenjenega daleč premalo časa. Poleg tega pri doslednji evalvaciji nikoli niso imeli dovolj časa za to, da bi izrazili svoje občutke.

Z zanimanjem sem spraševal študente, ali se jim zdi pomanjkljiva organizacija kulturne pojave ali bolj nekaj, kar je povezano z organizacijo tega tečaja. Očitno je bilo, da se je o tem med študenti veliko razpravljalo, in prevladovalo je mnenje, da pri tem ne gre za kulturo. Študentje so priznavali organizatorjem tečaja marsikatero večšino in kakovosti, toda smisla za strukturirano organizacijo niso šteli mednje.

Čeprav so študentje izrazili precejšno frustriranost zaradi organizacije, so bili odnosi med organizatorji in študenti na splošno odkriti in vzajemno koristni. Prepričan sem, da so o teh problemih odkrito razpravljali in da se vsaka stran dobro zaveda pogledov druge strani.

Mislím, da je bil stil vodenja, ki so ga ponudili organizatorji tečaja, mestoma močno drugačen od tistega, ki so si ga želeli študentje. Obdobja nestrukturiranosti v učnem procesu so lahko resda koristna, vendar je to v tem tečaju postalo neobvladano. Žal kaže, da v mešani skupini mentorjev, članov tima, ki je organiziral tečaj, ni bilo nikogar s posebnimi organizacijskimi veščinami, ki so jih očitno zahtevali študentje. Vizijo, karizmo in politično sposobnost, pognati tak program usposabljanja v tek, morajo spremljati pritlehne organizacijske veščine. Čeprav bi bilo pretirano pričakovati, da bo imela vse te kvalitete ena sama oseba, bi bilo to mogoče v timu. O dinamiki v skupini mentorjev ne vem ničesar, je pa neka študentka opazila, da so tudi tam s težavo obvladovali notranje konflikte.

Posledica vsega tega je bila, z besedami neke študentke:

Tečaj ni razvil vseh svojih potencialov.

Druge izražene pomanjkljivosti

Poleg kritik, ki so letele na organizacijo, sta le še dve študentki izrazili kritiko, in sicer vsaka svojo. Ena je menila, da se je tečaj preveč usmeril k »načelom in praksi« in da je bilo premalo teoretske perspektive. Druga je menila, da je, gledano

za nazaj, tečaj zamudil redko priložnost, da bi podprl spremembe tako, da bi v proces vključil ključno osebo.

Če hočeš kaj spremeniti, moraš kontaktirati in pripeljati ljudi, ki imajo moč – politike, oblast, psihiatre –, iz Slovenije in ne le iz tujine.

KLJUČNI ELEMENTI TEMPUSOVEGA USPEHA

Med konzultacijami sem raziskoval, zakaj je imel tečaj na splošno tako dobre učinke, kakor so jih opisovali študentje. Opazni so bili štirje bistveni elementi:

1. *Praksa.* Govoreč o svojem doživljanju tečaja, so študentje pogosto menili, da je bila za njihov učni proces veliko vredna izkušnja s študentske prakse. Za nekoga je bila to

čisto posebna izkušnja.

Za marsikoga je bila študentska praksa neposredno uporabna pri delu doma. Celo če praksa ni izpolnila pričakovanj, so jo imeli študentje v splošnem za koristno. Nekdo je rekel:

bilo je strašno, a veliko vredno.

Med koristmi od prakse je bila pogosto omenjena priložnost, da se študentje učijo iz primerjave. Kaže, da so študentje spremenili poglede na potrebe svojih služb tako, da so analizirali komparativne prednosti in pomanjkljivosti službe, v kateri so bili na praksi. Izogibali pa so se golemu posnemanju službe.

Očitno je bila izkušnja s prakse za nekatere študente tudi stresna, in neka študentka je menila, da ni bilo od nje nobene koristi.

Imam premalo informacij, da bi analiziral faktorje, ki so vplivali na to, kako je bila kakšna praksa ocenjena, toda tisti, ki so bili skupaj v Londonu, so očitno zlasti cenili izkušnjo, da so odmaknjeni od varnega vsakdanjega okolja in postavljeni v situacijo, v kateri so lahko vzpostavili te sne odnose s praktiki različnih poklicev.

2. *Multidisciplinarna narava tečaja.* Nekateri študentje so rekli, da je bila to tista »velika stvar«, ki je zaznamovala ves tečaj in njegov uspeh. To je bilo zelo pomembno ne le zaradi tega, ker so različne perspektive poglobljale tečaj, temveč tudi zato, ker je omogočilo, da se multidisciplinarno sodelovanje nadaljuje tudi po tečaju.

3. *Stiki z drugimi študenti.* Kakor je omenjeno zgoraj, je udeležba na tečaju omogočila delavcem različnih profilov izoblikovati trdne, učinkovite in trajne odnose. Ta pojav se kaže v zgoraj omenjenih projektih, od katerih jih veliko vključuje Tempusove študente v sodelovanju z drugimi. Več študentov je poudarilo, da je pomembno vedeti, da pred tečajem niso poznali nobenega drugega študenta, vendar so med tečajem postali prijatelji, tako da jih večina zdaj sestavlja delovno in podporno mrežo. Tempusovi študentje v glavnem še naprej pomagajo drug drugemu in med tistimi, s katerimi sem se sreča, sem dobil vtis, da v skupini vlada solidarnost.

4. *Način dela na tečaju.* Nekateri študentje so dejali, da je bil bistven pri tečaju način dela. Rekli so mi, da je delo v skupinah in »delavnicah« (v nasprotju s tradicionalnimi predavanji) spodbujalo kreativnost in da je bilo zanje nova izkušnja učenja. Nekateri so menili, da so take učne tehnike z udeležbo sprva težavne za ljudi, ki so navajeni na tradicionalnejši stil, ker jih silijo misliti s svojo glavo in uporabljati svoje lastne resurse. Rekli so mi tudi, da je imela pri tem načinu dela pomembno vlogo vključitev britanskih mentorjev.

SKLEP

Program Tempus je v Slovenijo vnesel novo obliko usposabljanja. Po besedah udeležencev je imela dramatičen in ugoden vpliv nanje, vlila jim je novo energijo, jim prinesla novo trdnost pri delu in spremenila njihove poglede in vrednosti; zdaj so se osredotočili na potrebe tistih, ki uporabljajo njihove storitve. Konkretno znake Tempusove vrednosti lahko

opazimo v spremembah, ki so jih vnesli študentje na svoja delovna mesta, in v novih projektih na področju skrbstva v Sloveniji. Tempusu se je posrečilo, da je omogočil ljudem iz različnih skrbstvenih poklicev sestaviti mrežo, v kateri lahko sodelujejo pri celi vrsti novih pobud. Tečaj je trpel zaradi nekoliko pomanjkljive organizacije, vendar je bila za njegov uspeh bistvena temeljna struktura programa – multidisciplinarna udeležba, nove metode usposabljanja in študentska praksa – in to očitno potrjuje, da je bil tečaj dobro zastavljen. Čeprav je bil najsplošnejši okvir tečaja duševno zdravje v skupnosti, se veliko udeležencev ni posebej zanimalo za potrebe duševno motenih. Vendar pa so nauki tečaja prenosljivi na druga področja, ker se je tečaj usmeril na potrebe uporabnikov in dobro prakso v razmerju med službami in njihovimi uporabniki.

DRUGI DEL

TRENTNE POTREBE

TEMPUSOVIH ŠTUDENTOV IN PROJEKTOV (OPOMBE K RAZVOJU SKUPNOSTNIH SLUŽB ZA DUŠEVNO ZDRAVJE V SLOVENIJI)

Programu Tempus se je posrečilo, da je razvil celo vrsto novih socialnih projektov in omogočil študentom vpeljati spremembe v domača delovna okolja. Zdaj je treba zagotoviti, da se bo doseženi napredek ohranil. Zato sem na konzultacijah spraševal študente tudi o problemih in rešitvah v zvezi z njihovim sedanjim delom. V nadaljevanju so orisani poglobljeni problemi in nekatere potencialne rešitve.

POMANJKANJE DENARJA ZA PROJEKTE

Ni presenetljivo, da je bilo to v študentskih odgovorih najpogosteje omenjeno. Glede na to, da veliko projektov obstaja samo zaradi prostovoljnega dela osebja, so močno podpirali načelo »ustrezno plačilo za ustrezno delo«. Tu ne gre zgolj za izboljšanje dohodka delavcev, ki so že angažirani pri kakšnem projektu; če bi lahko ponudili plačo, bi lahko pridobili k

projektu več osebja, kar bi zmanjšalo pritisk na obstoječe delavce. Za nekatere projekte je bil poglobljen finančni problem v tem, da niso vedeli, kaj napraviti, da bi prišli do sredstev; ljudje niso vedeli, kako odpreti potencialne kanale financiranja in kako zbirati sredstva na splošno.

Za nekatere je bila bistvena tudi trajnost financiranja. V splošnem poteka financiranje od leta do leta. To projektom ne daje nobene varnosti in zaradi tega je učinkovito upravljanje projekta izjemno težavno. Če bi država sprejela politiko triletnega financiranja (vsaj za projekte, ki so dokazali svojo vrednost), bi bila situacija veliko boljša.

POMANJKANJE VLADNE POLITIKE ALI ZAKONA

Delavci so se pogosto pritožili, da morajo delovati v političnem vakuumu, saj država ne daje nobenih jasnih smernic. To je bilo najmočnejše izraženo v zvezi z zakonodajo o duševnem zdravju, ki je praktično ni, toda tudi delavci v šolstvu so si želeli jasnejše politike. Študentje so ugotovili, da je posamezniku izjemno težko kaj dosti vplivati na politiko zunaj neposredne delovne situacije in da je potrebno širše gibanje.

Prav gotovo je potrebna bolj jasna vladna politika o prioritetah v financiranju socialnega skrbstva. Trenutno veliko različnih projektov tekmuje za sredstva in ni vedno jasno, na kakšnih osnovah se sprejemajo odločitve. Če financerji ne določijo racionalno in objektivno, kakšne vrste razvoj bi bilo treba po njihovo financirati, bodo že tako skromna sredstva še naprej dobivali tisti, ki najglasneje vpijejo ali ki imajo skriven vpliv.

Postalost mi je tudi jasno, kakor je bilo jasno številnim študentom, da je za resnično spremembo na področju duševnega zdravja v Sloveniji treba spremeniti obstoječe zakone in napisati nove, kjer jih še ni.

Pri tem si je treba najprej razjasniti zakon, ki se nanaša na pravice uporabnikov, zlasti glede sprejema v bolnišnico. Sedanje stanje, ko je po vsem sodeč mogoče odvzeti ljudem državljske pravice

brez ustrezne presoje, je problematično za vsakogar, ki se ukvarja s človekovimi pravicami v Sloveniji, in ima potencialno škodljive učinke na status te nove države v modernem svetu. Povedali so mi, da za sprejem v bolnišnico zadošča, da sorodniki pokličejo policijo, ki odpelje osebo v bolnišnico, kar temelji zgolj na praksi in nima osnove v zakonu.

Študentje so tudi močno poudarili, da bi moral obstajati zakonski okvir, ki bi dovoljeval obstoj neprofitnih organizacij. Trenutno so projekti, ki želijo preživeti zunaj državnih služb, prisiljeni biti »društva« ali pa so pripojeni h kakšnemu društvu. Ta vrsta registracije prinaša s seboj neprijetne zakonske zahteve, in plačevanje davkov je le ena izmed njih.

POMANJKANJE JAVNE PODPORE

Odsotnost duševnozdravstvene politike na vladni ravni se odraža v pomanjkljivi podpori konceptom duševnega zdravja v skupnosti na splošno.

POMANJKANJE JASNE POLITIKE ZNOTRAJ ORGANIZACIJ

Ni vedno država tista, ki jo je treba spodbuditi k oblikovanju jasne politike. Vsaj v eni nevladni organizaciji so delavci izrazili potrebo po jasnih ciljeh in prioritetah, da bi delali in se odločali v skladu z njimi. Kaže, da je razlog za sedanje pomanjkanje jasnosti deloma težava, da bi dosegli konsenz znotraj organizacije. Neki delavec je dal predlog, ki ima po vsem sodeč precejšnjo težo, da bi si zastavili cilje, prioritete in politiko za eno leto, potem pa bi jih revidirali. To bi odvzelo procesu odločanja nekaj napetosti in odločitev ne bi bilo treba sprejemati enkrat za vselej. To bi olajšalo sklepanje kompromisov, hkrati pa bi omogočilo delavcem, da ravnajo v skladu s to politiko neko smiselno obdobje, tako da bi organizacija dobila boljši vpogled, kako taka politika deluje v praksi, in bi jo lahko v tej luči revidirali in prilagodili.

Študentje, ki so tesno, neposredno delali z ljudmi, ki imajo težave z duševnim zdravjem, so poudarjali, da za uporabnike služb ni nobenih informacij. Brez informacij o duševnih motnjah, možnih načinov obravnave ali dostopnih služb so uporabniki povsem onespособljeni sprejemati odločitve ali poiskati pomoč, preden se jim stanje poslabša.

MREŽE

1. Trajni stiki med študenti Tempusa

Veliko študentov je izrazilo željo, da bi ohranili mentorske skupine. Veliko se jih je povezalo v majhne skupine prijateljev ali sodelavcev pri projektih, vendar so nekateri izrazili potrebo tudi po stikih z ljudmi zunaj teh krogov.

Sedanja postprojektna struktura vključuje mesečna srečanja, na katerega so vabljeni vsi mentorji in študenti tečaja. O koristnosti tega so imeli študentje različna mnenja. Na eni strani so bili študentje, za katere je bilo to nadvse pomembno. Neka študentka je opisala, da je zanj tako srečanje trajen vir »energije in entuziazma«. Ta študentka je menila, da so delavci na Tempusu »posebna skupina ljudi«, in nadaljevala:

Dogaja se nekaj čudnega – ne delamo nič določenega, vendar je pomembno, da se srečamo. To nas dela močnejše.

Na drugi strani pa so bili študentje, ki očitno niso enako gledali na to in so prihajali zgolj na »družabno zadevo«.

Srečevanje ima trenutno različne funkcije za različne ljudi, in že to je bilo za nekatere problem, ki zahteva takojšnjo rešitev. Po njihovem mnenju srečevanja nimajo jasnega cilja in nihče zatrdno ne ve, ali gre za »poslovno ali družabno srečanje«. To očitno vnaša neko napetost, pri čemer tisti, ki mislijo, da bi morala imeti srečevanja bolj poudarjen »poslovni vidik« – se pravi, da bi tam predstavljali stvari, dobivali strukturirano podporo

itn. —, menijo, da ima vse ohlapnejšo funkcijo. Ni jim tudi jasno, koliko se želijo pri teh srečanjih angažirati mentorji.

Če je namen sedanjih srečanj profesionalna podpora študentom, potem, kot kaže, tega ne dosežajo. Neka študentka je priznala, da se na srečanjih izogiba predstavitvi poklicnih problemov in da celo ni govorila o svojem aktualnem projektu, ker se boji razkriti svojo negotovost.

Nekaterim študentom taka srečanja najverjetneje ne morejo koristiti, bodisi ker ne čutijo osebne potrebe, bodisi ker zaradi delovnih ali družinskih obveznosti kratko malo nimajo časa.

Po moje so taka srečanja nedvomno pomembna za nekatere študente in bi jih bilo gotovo vredno ohraniti. Toda če njihova funkcija ni razjasnjena, lahko drugi zaradi nezadovoljstva nehajo prihajati. Seveda je čisto mogoče imeti »poslovno« srečanje in po njem še družabno, le da mora biti razlika jasno definirana. Prav nejasnost povzroča sedanje napetosti. Potencialno bi lahko tako srečanje prav gotovo veliko ponudilo študentom, npr. podporo, medsebojne razprave in nadaljnje usposabljanje.

2. Širše mreže

Novi socialni projekti se razvijajo v Ljubljani in drugje, vključujejo Tempusove študente in druge, se ukvarjajo z duševnozdravstvenim delom in tudi drugim. Nekatero potrebo, ki so jih izrazili študentje, bi bilo mogoče zadovoljiti s pomočjo učinkovite mreže, ki bi jih povezovala.

Taka mreža bi lahko podpirala širjenje informacij o virih financiranja, tako za celostne projekte kakor za nadaljnje izobraževanje. Več študentov mi je reklo, da poskušajo v projektu, za katerega se jim posreči odkriti vir financiranja, to skriti pred drugimi, dokler si tega vira ne zagotovijo zase.

Ne verjamem, da lahko taka situacija koristi razvoju novih projektov. Taka tekmovalnost sčasoma nujno načne najranljivejše projekte in zavre razvoj socialnih služb, medtem ko bi imelo sodelovanje vsestransko ugodne učinke.

Kakor razumem, so že bile pobude za neke vrste mrežo nevladnih organizacij, in študentje so v splošnem podpirali zamisel o mreži, ki jo je predlagal eden izmed Tempusovih mentorjev.

NEVARNA TEKMOVALNOST

Za ilustracijo teh nevarnosti je več študentov omenilo tekmovalnost med organizacijama Šent in Altra. Obe sta aktivni na področju duševnega zdravja v skupnosti, pri čemer je Šent ustanovilo nekaj odpadnikov iz Altre, ki je pred nekaj leti zaorala ledino v skrbi za ljudi z duševnozdravstvenimi problemi. Razcep je bil precej boleč in je spet zadeval problematiko »ohlapnosti« in »strukturiranosti«. Kot zunanji opazovalec sem prisiljen sklepati, da je razcep zelo pozitiven za uporabnike. Obstajata dve organizaciji, ki ponujata različne usluge: ena se osredotoča na strukturirane programe, ki vključujejo varno delavnico in dnevni center ter ji psihiatrija še kar zaupa, druga pa ponuja bolj nestrukturirane usluge, npr. zagovorništvo, in glasneje kritizira tradicionalni medicinski model. Nekateri uporabniki so s pridom uporabili obe organizaciji. Ker nobena posamezna služba ne more zadovoljiti raznovrstnih potreb ljudi z duševnozdravstvenimi problemi, je treba pozdraviti razpon uslug, ki jih ponujata obe. Vsaj tu ima uporabnik priložnost izbirati. Kakor je rekla neka študentka:

Potrebni sta obe organizaciji.

Vendar imata od tega, da se vidita kot tekmi, škodo obe strani. Razvije se mitologija, ki onemogoča skupno delo. Neka študentka je na primer menila, da je Šent tako tesno povezan s psihiatrijo, da v resnici ni nobena alternativa medicinskemu modelu. Ker sem se potrudil spoznati to organizacijo, ne verjamem, da je to res.

V korist zametkom gibanja za duševno zdravje v skupnosti si morata obe organizaciji prizadevati, da skupaj podpirata ljudi s težavami v duševnem zdravju.

POTREBA PO NADALJNI POKLICNI SUPERVIZIJI

Nekateri študentje so izrazili potrebo po intenzivnejši superviziji. Razlogi za to so bili različni: da bi omogočila študentov potrebno čustveno odmaknjenost, da bi lahko ocenili svoje delo, da bi jim pomagala predelati čustva, ki izvirajo iz njihovega dela, in za edukacijsko orodje, ki bi jim pomagalo v praksi sintetizirati tisto, kar so se naučili na tečaju. Vsi ti elementi so seveda znane funkcije poklicne supervizije. Študentje so tudi poudarili, da je ta oblika supervizije v Sloveniji razmeroma nova in da njihovi sedanji »supervizorji«, vodje njihovih projektov, še nimajo potrebnih veščin zanje.

POTREBA PO UPRAVLJALSKIH VEŠČINAH

Potreba po supervizorskih veščinah je element, ki ga vidim v povezavi z upravljaljskimi veščinami. Sodim, da so študentje na tečaju pridobili celo vrsto veščin in znanja o uporabnikih, toda zdaj, ko se ukvarjajo z oblikovanjem in vodenjem novih projektov, potrebujejo druge veščine in znanje. To, čemur so rekli »splošne upravljaljske veščine«, je študentom dejansko pomenilo naslednje:

- časovno načrtovanje,
- veščine načrtovanja,
- veščine dela z ljudmi (vključno z dajanjem povratne informacije, komunikacijo znotraj organizacije, obvladovanje timske dinamike),
- veščine, ki se nanašajo na stike z javnostjo, promocijo in pritegovanje javne pozornosti,
- veščine za pridobivanje sredstev,
- dobre voditeljske veščine (nekateri projekte vodijo ljudje s tako močno osebnostjo in je projekt tako močno identificiran z njimi, da drugi delavci nimajo občutka, da je projekt kakorkoli »njihov«),
- veščine za timsko delo (nekateri študentje so menili, da njihov tim ne deluje tako dobro, kakor bi lahko, in so obžalovali, da niti sami niti njihovi vodje nimajo znanja in veščin, da bi to uredili).

Študentje so na splošno ugotavljali, da sami in njihovi vodje potrebujejo vse

te veščine. Neka študentka mi je rekla, da v Sloveniji obstaja fundacija za razvoj neprofitnih organizacij. Morda bi lahko ta vir poskrbel za potrebno nadaljnje usposabljanje.

NEVARNOST IZGOREVANJA

Veliko študentov, s katerimi sem govoril, je očitno z velikim navdušenjem sodelovalo pri projektih, nekateri pri dveh, treh ali štirih hkrati. Videl sem, kako natlačen urnik imajo, hiteč iz službe k prostovoljnemu delu in nazaj. Razvijati nove socialne projekte je resda vznemirljivo, a tudi naporen proces, tako da me je začelo skrbeti, kako dolgo lahko majhna skupina, zapletena v toliko stvari, zdrži na tej ravni aktivnosti.

Ko sem o tem povprašal študente, so mi potrdili sume. Strinjali so se, da imajo malo časa, pa veliko tekanja okoli, kar še zveča vznemirjenost. Glede na hitre spremembe v slovenski kulturi in organizaciji je razumljivo, da je prišlo do tega. Toda spričo pomanjkanja strokovne supervizije in upravljaljskih veščin in občustveno izčrpujočem delu z ljudmi, zlasti tistih s težavami v duševnem zdravju, me zelo skrbi zaradi ravni stresa, ki ga doživljajo ti delavci. Na to me je opozorilo tudi nekaj anekdotskih zgodb, ki so potrdile, da študentje na splošno delajo pod močnim stresom.

Če ta situacija ne bo obvladana, obstaja resna nevarnost, da bodo slovenski skrbstveni delavci z največ znanja in navdušenja izgoreli (doživeli »burn-out«) in da njihove dragocene in potrebne energije ne bo več. Nujno priporočam, da se v skrbstveni sistem čimprej vpelje trening obvladovanja stresa.

MANJKAJOČI POKLIC

Poseben stres izhaja iz tega, da v duševnozdravstvenem sistemu, ki nastaja v Sloveniji, manjka ključen element. Ne obstaja noben duševnozdravstveni poklic za delo z ljudmi, ki ne živijo v bolnišnici. To ima resne posledice za nastajajoče skupnostne službe, jih nevarno obremenjuje in

izkrivlja vlogo, ki bi jo morali igrati. Tako mora vsaka skupnostna služba še naprej skrbeti za ljudi, ki so jo zapustili, ali pa jih prepustiti njihovi usodi.

To ilustrira primer stanovanjske skupnosti. Če se skupnosti posreči rehabilitirati stanovalca, se ta preseli v bolj samostojno bivališče in stanovanjska skupnost sprejme novega stanovalca. Delavci morajo zdaj poskrbeti ne le za novega stanovalca, temveč tudi za storitve na domu bivšega stanovalca. Čim bolj je stanovanjska skupnost uspešna, tem več je ljudi, za katere mora hkrati skrbeti. To bo očitno nevzdržno obremenilo sistem stanovanjskih skupnosti. Če bi obstajal manjkajoči poklic, bi lahko ta izvajal skrb na domu pri bivšem stanovalcu, stanovanjska skupnost pa bi se lahko osredotočila na storitve, za katere je namenjena.

Tudi Altrin program zagovorništva se sooča s težavami, ki izvirajo iz odsotnosti ključnega poklica; delo, ki si ga zadaja ta projekt, gre po moje daleč čez zagovorništvo. Njihov način dela je pravzaprav podoben tistemu, kar se v drugih deželah imenuje profesionalno kazuistično delo (*case work*). Program zagovorništva spričo odsotnosti drugih služb privzema vlogo, ki bi jo moral imeti manjkajoči poklic.

Ta »manjkajoči poklic« je zlasti bistven za uporabniško skupino. Brez njega nihče ne bo sistematično spremljal uporabnikov, ki potrebujejo celostne usluge, ko zapustijo bolnišnični sistem. Medtem ko delavce v drugih sistemih skrbi, kaj bo z ljudmi, ki »padejo skoz mrežo«, tu sploh še ni nobene mreže.

V drugih deželah obstajajo profesionalci, ki jih zaposlujejo državne ustanove; niso zdravniki, so pa usposobljeni za delo

na področju duševnega zdravja in delajo z ljudmi pri njih doma. V Britaniji za isto uporabniško skupino tekmujejo trije različni poklici: psihiatrična sestra, socialni delavec za področje duševnega zdravja in načrtovalec skrbi (*care manager*). Glede na to, da Slovenija začne brez takega zgodovinskega ozadja, si je mogoče tu predstavljati nastanek poklica, ki bo kombiniral vse tri vloge. Tudi to je problematika, ki bi jo lahko vključili v zakonodajo o duševnem zdravju.

Mislím, da sem med konzultacijami naletel le na dva človeka, ki sta nekako pokrivala to področje. To sta bili edina socialna delavka s kakšnega centra za socialno delo, ki je specializirala duševno zdravje, in socialna delavka v zdravstvu, pripojena zdravniški praksi, ki si je izbrala v glavnem delo na področju duševnega zdravja. Možen način, kako zapolniti praznino zaradi »manjkajočega poklica«, bi bil razviti duševnozdravstveno komponento usposabljanja za socialno delo, in ne dvomim, da bi bilo to koristno. Vendar zgolj tradicionalno socialno delo ne more zapolniti te praznine, saj celostna skrb za duševno motene v dvajsetem stoletju neizogibno zahteva razumevanje učinkov medikacije, kar lahko pričakujemo npr. od medicinskih sester. Sam bi se tako odločil za nov duševnozdravstveni poklic, ki bi združeval večšine in znanje socialnih delavcev, medicinskih sester in drugih.

Kakorkoli, brez neke oblike tega »manjkajočega poklica« Slovenija ne bo mogla kaj dosti napredovati na poti k dobri, humani in učinkoviti skupnostni skrbi za ljudi z resnimi problemi v duševnem zdravju.

